

РЕЦЕНЗІЯ

провідного наукового співробітника Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція», доктора економічних наук, професора **ГОЛЯНА Василя Анатолійовича** на дисертацію **ГРОМОВА Сергія Сергійовича** на тему: «**Фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний час**», подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Розширення територій природно-заповідного фонду України, яке передбачене вимогами Європейського Союзу, однозначно має супроводжуватися переглядом інституційних основ фінансування потреб природно-заповідної справи. Надмірно звужена специфікація джерел фінансування територій природно-заповідного фонду України виступає рудиментом командно-адміністративної економіки і не дозволяє забезпечувати належну концентрацію коштів задля модернізації екологічної інфраструктури природоохоронних територій, а також забезпечення процесів відтворення, збереження та примноження біорізноманіття. Така ситуація вимагає усесторонньої імплементації передового європейського досвіду диверсифікації методів та інструментів фінансово-інвестиційного забезпечення потреб суб'єктів природно-заповідної справи, щоб усунути багаторічний фінансовий дефіцит у вітчизняній архітектоніці управління заповідними територіями. Також у зв'язку з поглибленням процесів децентралізації, реформуванням територіальної організації влади та формуванням мережі укрупнених територіальних громад базового рівня актуалізувалася проблема збільшення площі територій природно-заповідного фонду місцевого значення і відповідно нарощення фінансових впливів у природно-заповідну справу за рахунок коштів місцевих бюджетів та коштів приватного бізнесу. Виходячи з цих міркувань і було сформульовано мету, об'єкт, предмет та завдання дисертації Громова Сергія Сергійовича, що свідчить про її актуальність та своєчасність, а також відповідність тим викликам, котрі стоять перед природно-заповідною справою в Україні. Метою дисертації є розроблення механізмів інституційно-методологічного забезпечення фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний час.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура та зміст дисертації повною мірою відповідають сформульованій меті та поставленим завданням. Високий рівень обґрунтованості та достовірності основних положень дисертації підтверджується критичним переосмисленням напрацювань вітчизняних та іноземних вчених, присвячених становленню сучасних механізмів фінансування територій природно-заповідного фонду. Здобувач використав великий набір методів наукового пізнання, що дозволило на високому теоретико-методологічному рівні розкрити зміст базових категорій дослідження і провести ґрунтовний аналіз основних тенденцій фінансування територій природно-заповідного фонду за рахунок коштів публічних бюджетів України.

На основі вдалого поєднання загальних методів наукового пізнання Громов Сергій Сергійович сформулював власний підхід до побудови ієрархії принципів фінансування територій природно-заповідного фонду у військовий та післявоєнний час, який передбачає формування набору базових принципів, що детермінують комплекс системних принципів, які, у свою чергу, визначають специфікацію функціональних принципів, дотримання котрих

у підсумку має забезпечити диверсифікацію форм, методів та джерел фінансово-інвестиційного забезпечення потреб суб'єктів природно-заповідної справи (підрозділ 1.1, с. 52). Дослідження фундаментальних основ фінансування природоохоронної та природо-експлуатаційної діяльності дало змогу здобувачу удосконалити специфікацію форм, методів та інструментів фінансування територій природно-заповідного фонду в Україні, яка виокремлює такі форми (кошторисне фінансування, фінансування програм, бюджетне та банківське кредитування, венчурне та проєктне фінансування), методи (бюджетне, внутрішньо-корпоративне та позабюджетне фінансування, приватне інвестування, сек'юритизація, фінансування на основі іпотечно-заставних операцій та реалізації угод публічно-приватного партнерства, краудфандинг) та інструменти (асигнування, субвенції, дотації та субсидії, компенсації та відшкодування, гранти та філантропічні внески, пайова участь, кредити та позики, емісія цінних паперів, факторинг) (підрозділ 1.2, с. 80). Ретроспективний аналіз попереднього вітчизняного досвіду програмування розвитку природно-заповідної справи дав можливість Громову Сергію Сергійовичу розробити авторський концепт формування інституційних засад функціонування системи організації та фінансування територій природно-заповідного фонду на загальнонаціональному та місцевому рівнях, а також виявити можливості залучення додаткових фінансових ресурсів у природно-заповідну справу у зв'язку з вибором євроінтеграційного вектору розвитку, поглибленням бюджетно-фіскальної децентралізації та модернізацією глобальної природоохоронної архітектури (підрозділ 2.1, с. 110). Використання Громовим Сергієм Сергійовичем прийомів кореляційно-регресійного моделювання забезпечило встановлення тісноти зв'язку між результируючим показником (сукупними видатками Зведеного бюджету України на збереження природно-заповідного фонду) та найбільш детермінуючими предикторами, що дало можливість параметризувати взаємовпливи між екзогенними, макроекономічними та внутрішньо-корпоративними складовими фінансування заповідних територій (підрозділ 2.3, с. 147–162). Оцінка передового європейського досвіду фінансово-інвестиційного забезпечення потреб природно-заповідної справи дозволила Громову Сергію Сергійовичу обґрунтувати доцільність впровадження німецької моделі фінансування заповідних територій, яка охоплює розширений спектр джерел публічного (кошти федерального бюджету, бюджетів федеральних земель та муніципалітетів) та зовнішнього (кошти в межах реалізації програми ЄС LIFE, структурних та інвестиційних фондів ЄС, глобального екологічного фонду, приватних та неурядових міжнародних фондів, грантові кошти) фінансування (підрозділ 3.1, с. 167–190). Завдяки вдалому поєднанню загальних методів наукового пізнання та спеціальних методів економічних досліджень у дисертації вдалося отримати ключовий елемент наукової новизни, котрий передбачає розроблення дорожньої карти трансформації системи фінансування територій природно-заповідного фонду України у післявоєнний період, яка охоплює три етапи застосування організаційно-економічних та інституційних заходів у секторах внутрішньо-корпоративних, публічних та міжнародних фінансів (підрозділ 3.2, с. 196). Виходячи з глобальних трендів впровадження методів та технологій «зеленого» інвестування, Громов Сергій Сергійович сформував інституційно-фінансові засади підвищення капіталізації суб'єктів природно-заповідної справи, які охоплюють комплекс заходів та підойм застосування інструментів вуглецевого кредитування, що передбачає емісію суб'єктами природно-заповідної справи карбонових сертифікатів (підрозділ 3.3, с. 208–223).

Ознайомлення з текстом дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом вона відповідає нормативним вимогам, які ставляться МОН України до даної категорії кваліфікаційних робіт. У тексті дисертації відображено основні теоретичні

положення, аналітично-оціночні характеристики та ключові висновки проведеного наукового дослідження.

Результуючі висновки та практичні рекомендації, отримані у дисертації Громова Сергія Сергійовича, є достовірними та обґрунтованими, а також у своїй сукупності відповідають меті за завданням дослідження й містять вагомі теоретичні та прикладні положення щодо диверсифікації джерел, методів та інструментів фінансування територій природно-заповідного фонду у військовий та післявоєнний період.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація Громова Сергія Сергійовича безпосередньо пов'язана з науково-дослідною темою Національного університету біоресурсів і природокористування України «Фінансова стратегія сталого розвитку економіки України: інструменти, ризики та механізми адаптації» (номер державної реєстрації 0125U003409), у межах якої здобувачем розроблено теоретико-методичні засади фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний періоди, а також проведено комплексний аналіз тенденцій фінансового забезпечення потреб природно-заповідної справи.

Практичне значення та впровадження результатів дослідження. Дисертація Громова Сергія Сергійовича є системним дослідженням актуальних проблем формування сучасної специфікації форм, методів та інструментів фінансування територій природно-заповідного фонду з урахуванням викликів військового часу та післявоєнного відновлення, здійснення аналізу структурно-динамічних вимірів фінансування територій природно-заповідного фонду в контексті фінансово-інвестиційного забезпечення збереження біорізноманіття та середовища існування в Україні, проведення узагальнюючого оцінювання ефективності фінансування територій природно-заповідного фонду за рахунок коштів публічних бюджетів, формування євроінтеграційного вектору трансформації моделі фінансування територій природно-заповідного фонду на основі імплементації передової практики фінансово-інвестиційного забезпечення потреб природно-заповідної справи. Отримані у дисертації Громова Сергія Сергійовича нові для економіки та організації заповідної справи результати відзначаються прикладною спрямованістю та використовуються в управлінській, природоохоронній та науково-дослідній діяльності суб'єктів природно-заповідної справи. Зокрема, у діяльності Черемського природного заповідника використовуються отримані автором результати аналізу основних тенденцій фінансування територій природно-заповідного фонду України у 2007–2024 роках за рахунок видатків Зведеного бюджету України. У діяльності Українського товариства охорони птахів застосовуються результати дисертаційного дослідження, пов'язані з формуванням аналітично-оціночного інструментарію дослідження тенденцій фінансування територій природно-заповідного фонду. У діяльності природного заповідника «Древлянський» використовуються результати дисертації, що стосуються формування інституційних засад функціонування системи організації та фінансування територій природно-заповідного фонду на загально-державному та місцевому рівнях, зокрема положення щодо формування дорожньої карти трансформації системи фінансування природно-заповідної справи України у післявоєнний період. У навчальному процесі Національного університету біоресурсів і природокористування України при підготовці здобувачів освітнього ступеня «Бакалавр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» у межах освітніх компонентів «Фінанси», «Фінанси підприємств» та «Фінанси природокористування» застосовуються розроблені підходи до диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення на основі узагальнення європейського досвіду із використанням змішаного фінансування, міжнародної технічної допомоги та інструментів «зелених» фінансів.

Повнота викладення основних наукових результатів в опублікованих працях.

Результати дослідження оприлюднено у 12 наукових працях, з яких 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 8 тез наукових доповідей. Опубліковані наукові статті та тези доповідей на конференціях повною мірою віддзеркалюють основні теоретико-методологічні та прикладні положення роботи, зокрема теоретичну аргументацію імплементації передової іноземної практики фінансово-інвестиційного забезпечення потреб природно-заповідної справи у вітчизняну систему фінансування територій природно-заповідного фонду; застосування авторського аналітично-оціночного інструментарію дослідження основних тенденцій фінансування територій природно-заповідного фонду, який базується поряд з визначенням структурно-динамічних характеристик фактичних показників на розрахунок показників фінансово-інвестиційного забезпечення збереження природно-заповідного фонду у порівняльних цінах; розроблення дорожньої карти трансформації системи фінансування територій природно-заповідного фонду України у післявоєнний період.

Дискусійні положення та зауваження по роботі. Попри загалом позитивну оцінку дисертаційного дослідження Громова Сергія Сергійовича, слід відзначити наявність окремих положень, які можуть викликати наукові дискусії та потребують уточнення чи опрацювання у подальших наукових дослідженнях автора:

1. При обґрунтуванні пріоритетних форм фінансування потреб природно-заповідної справи Громов Сергій Сергійович відзначає, що «вітчизняне законодавство має забезпечити інституціоналізацію додаткових форм публічно-приватного партнерства в частині розширення інституційного коридору комерціалізації використання екосистемних послуг, що продукуються біогеоценозами природоохоронних територій» (с. 58). Водночас, у тексті дисертації не повною мірою прослідковується авторське бачення внесення відповідних змін та доповнень у вітчизняне законодавство, котре регламентує інституціоналізацію різноманітних форм публічно-приватного партнерства, які передбачають поєднання організаційно-управлінського потенціалу суб'єктів природно-заповідної справи та інвестиційних можливостей суб'єктів приватного підприємництва.

2. Виходячи з необхідності урізноманітнення набору інструментів економічного стимулювання раціоналізації природокористування в сучасних умовах, автор констатує факт «надмірної уніфікованості методів та інструментів стимулювання природоохоронної діяльності, яка не забезпечувала зростання рівня заінтересованості регіональних виконавчих структур та органів місцевого самоврядування у розширенні ареалу природно-заповідного фонду» (с. 112). Тобто здобувачу доцільно було б привести авторське бачення побудови інтегрованої системи стимулювання процесів інституціоналізації природно-заповідних територій місцевого значення, виходячи з наявних євроінтеграційних викликів та потреби прискорення процесів досягнення цілей кліматичної нейтральності в окремих регіонах України.

3. Відзначаючи глибину аналізу основних тенденцій фінансування територій природно-заповідного фонду України за рахунок коштів публічних бюджетних фондів, квінтесенцією чого виступає виявлення здобувачем великих перегинів (варіаційних розмахів) між обсягами фінансування із загального та спеціального фондів Зведеного бюджету України у 2016–2024 роках, слід наголосити на тому, що дослідження здобувача показали, що за цей період частка загального фонду коливалася в інтервалі 65,9–86,5 %, а частка спеціального – в інтервалі 13,5–34,1 % (с. 140–141). Водночас констатація таких результатів не повною мірою супроводжується авторським баченням посилення цільової спрямованості у використанні коштів, отриманих на основі монетизації екосистемних послуг територій

природно-заповідного фонду і які акумулюються у публічних бюджетах різного таксономічного рівня.

4. Розглядаючи пріоритети трансформації системи фінансування територій природно-заповідного фонду у післявоєнний період, здобувач доводить необхідність «поряд із створенням бюджетних спеціальних фондів формувати мережу позабюджетних фондів, перевага котрих полягає в тому, що поряд з податками та зборами вони формуються й за рахунок спонсорських та філантропічних внесків» (с. 199). Здобувачу доцільно було б чіткіше сформулювати аргументи на користь формування мережі позабюджетних фондів фінансування розбудови інфраструктури природно-заповідної справи, виходячи з передових іноземних практик та необхідності удосконалення інституційного середовища публічного фінансування природоохоронної діяльності в Україні.

5. У дисертації спостерігаються окремі семантичні неоднозначності в частині розкриття сутнісно-змістовних характеристик вітчизняної моделі організації природно-заповідної справи та прояви фрагментарності і дискретності при узагальненні окремих аналітико-оціночних вимірів фінансування територій природно-заповідного фонду.

Водночас, викладені зауваження істотно не впливають на результати дисертації, які є актуальними, обґрунтованими та достовірними, і носять переважно дискусійний характер.

Загальний висновок. Дисертація Громова Сергія Сергійовича на тему: «Фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний час» є завершеною та самостійно виконаною науковою працею, у якій вирішено важливе для природно-заповідної справи України наукове завдання. Отримані здобувачем теоретико-методологічні положення, аналітичні характеристики та ключові висновки відзначаються науковою новизною, достатньою аргументованістю, обґрунтованістю, достовірністю та прикладною значущістю для суб'єктів природоохоронної діяльності, які функціонують у сфері природно-заповідної справи.

Структура та зміст дисертації відповідають сформульованій меті та поставленим завданням, а основні результати повною мірою висвітлено у наукових публікаціях автора. Дисертацію підготовлено з дотриманням принципів академічної доброчесності, а її науковий рівень відповідає сучасним вимогам до такого роду класифікаційних робіт.

За змістовними характеристиками та оформленням дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами), а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (із змінами), а автор дисертації Громов Сергій Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

Рецензент провідний науковий співробітник Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція», доктор економічних наук, професор Василь ГОЛЯН